

Kulturlandskap och fält

© Erik R. Lindström, Örnbo viltfakta 2006

Nedanför fjällvärlden förekommer naturligt öppet landskap bara i form av myrmarker och i det yttersta havsbandet. Stora vilda växtätare kan möjligtvis ha hållit stränder och mindre ängsmarker öppna genom hård betning, men dessa enstaka fläckar kan inte liknas vid det kulturlandskap som människan skapat och aktivt vidmakthållit med början under yngre stenålder.

De förändringar av landskapet, som människan orsakade, var negativa för en del arter men positiva för andra. Orren fann under lång tid en utmärkt livsmiljö på västkustens ljunghedar. — Ljunghedarnas existens var beroende av kreatursbetet och att människan återkommande brände av markerna för att gynna detta. — Rödräven och människan tycks överhuvud taget ha likartade uppfattningar om hur ett ideallandskap bör se ut med omväxlande små fält och skogsdungar. Flera arter av kråkfågel trivs också i det öppna landskapet. Men de inhemska viltarterna kunde inte alltid utnyttja de nya villkoren fullt ut, eller också fanns det i alla fall de som kunde göra detta effektivare. Ett antal av det öppna landskapets viltarter, som fälthare, vildkanin och fasan, är nämligen införda i sen tid. Dessa har funnit sig väl tillrätta medan en inhemsk art som skogsharen därmed har fått stryka på foten och retirera till skogstrakterna.

När det gäller smågnagarna finns en allmän tendens att deras kraftiga täthetssvingningar dämpas och blir mer oregelbundna ju längre söderut man kommer. Söder om den Naturliga norrlandsgränsen kan man knappast tala om populationscykler (se text om barrskogen), och i en skånsk undersökning visade sig förändringarna i tillgången på smågnagare från det ena året till det andra vara små i förhållande till variationen inom varje år. Smågnagarna är dock även här i söder utomordentligt viktiga som föda åt rovviltet. Allt tyder på att det just är rovdjuren som håller smågnagarna nere och förhindrar utbrott och s.k. cykler.

I och med att kulturlandskapet är skapat av människan växer det igen när vi slutar vidmakthålla det; d.v.s. lägger igen jordbruksmark som skett i stor skala under 1900-talet. Detta leder givetvis till att de arter som är knutna till det öppna landskapet också försvinner. Å andra sidan är kulturlandskapet även lätt att påverka i positiv riktning för viltet. Skillnaden i vilttillgång kan vara avsevärd mellan en egendom där man intresserar sig för jakt och en näraliggande där man ensidigt sätter produktionen av spannmål högst. Det handlar om sådant som att man på den förstnämnda egendomen tillåter omväxling i landskapet med skogsdungar, våtmarker, öppna diken, obesprutade kantzoner, mindre brukningsenheter etc. På egendomar där man strävar efter att leda in hela ekosystemets energiflöde i produktion av gröda ligger stora ytor helt nakna utan växttäckning under halva året för att därefter producera spannmål och endast spannmål under den andra halvan. Att det inte blir något över för viltproduktion på sådana ytor är uppenbart.

Ett sätt att leda energiflödet till önskad gröda är att bekämpa konkurrerande växtlighet, skadeinsekter och mögelsvampar med kemiska medel. Ofta försvinner då även de insekter som utgör t.ex. raphönskycklingars föda. I de fall de kemiska preparaten är stabila och därmed inte försvinner med tiden tillkommer ytterligare problem för viltet. Via födan får de i sig dessa preparat, som kan ha negativa effekter på deras fortplantning och tillväxt eller ha direkt dödlig giftverkan. De ämnen som inte utsöndras ur kroppen i den takt de tillförs kommer att lagras i t.ex. fettvävnad. När växtätare, som på detta sätt lagrat på sig gifter, sedan tas och äts av rovdjur, får de senare därför i sig högre halter av ämnet än växtätarna. För varje steg i den s.k. näringskedjan kommer halterna i kroppsvävnaderna att öka.

Under mitten av 1900-talet hade man denna typ av problem med kvicksilver, som kom in i näringskedjan via utsäde som behandlats för att klara lagring (betats). Frätande fåglar som sparvar och duvor åt av utsädet och blev själva tagna av rovfågel som duvhök. I de senare ansamlades höga gifthalter vilket ledde till förgiftningar. Rovdäggdjur, som ofta är mindre specialiserade vad gäller fördövalet, råkade inte lika illa ut.